

Василь Полтавчук

ДОЛЕТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПРОФЕСОРА Н. М. ШЛЯХОВОЇ

Список праць [1] професора Нонни Михайлівни Шляхової, укладений з нагоди її ювілею і опублікований у науковому збірнику, виданому на її пошану [3], містить майже сто назв. Різні за обсягом і жанрами (від двосторінкових тез — і до солідної монографії), неоднакові за значенням у науковому доробку авторки і у всьому вітчизняному літературознавстві, ці праці віддзеркалюють дослідницькі інтереси ювілянтки, той шлях, простуючи яким, Нонна Михайлівна творила власну долю.

Важливими віхами на цьому шляху значаться столиці — Харків, Київ, Москва. У Харкові, що його більшовики, хоч і ненадовго, всього на кільканадцять років, "призначили" столицею радянської України, Нонна Михайлівна Шляхова (дівоче прізвище Бочарова) народилася. У Києві — істинний нашій столиці — здобула вищу освіту, закінчивши українське відділення філологічного факультету тамтешнього університету імені Т. Г. Шевченка. У Москві — колишній столиці колишнього СРСР — захистила докторську дисертацію...

І все ж, не применшуючи значення названих політичних і наукових центрів, слід наголосити на тому, що "столицею долі" — життєвої і наукової — Нонни Михайлівни Шляхової стала Одеса. Сюди, у місто біля моря, недавня випускниця столичного філфаку, яка вже встигла по-

працювати редактором молодіжних передач Херсонської студії телебачення і за сумісництвом — викладачем Херсонського педагогічного інституту, прибула у 1965-у році. Звідтоді і до сьогодні, за словами Є.М.Черноіваненка, "доля Нонни Михайлівни пов'язана з філологічним факультетом Одеського державного (нині національного. — В. П.) університету ім. І. І. Мечникова, де вона спочатку працює викладачем кафедри української літератури, а з 1968 р. й досі — на кафедрі теорії літератури і компаративістики. Від заснування цієї кафедри в 1967 р. її завідувачем протягом двадцяти п'яти років був проф. Григорій Андрійович В'язовський, який був одним з піонерів розробки в радянському літературознавстві такого напрямку, як психологія творчої праці письменника.

Студії психології творчості в той час суттєво ускладнювались не тільки слабкою дослідженістю її проблем, але й тим, що в філософії та психології (саме ці науки, нарівні з літературознавством, були базовими для зазначеного напрямку) особливо тиранічно панувала соціологічна догматика. Звертаючись до вивчення цих проблем, дослідник свідомо наражався на небезпеку погромної критики з боку ревнителів ідеологічної непорочності "з відомства" не тільки літературознавства, але й філософії та психології. Ця небезпека не була примарною: успішно захистивши дисертацію в 1967 р., Г. А. В'язовський три роки після цього чекав на присудження йому докторського ступеню ВАК СРСР. Маючи перед собою такий приклад, молодий науковець навряд чи легко міг зважитись на дослідження цієї проблематики, але Н.М.Шляхова звертається саме до неї. Без відриву від викладацької роботи наполегливо працює і в 1971 р. успішно захищає кандидатську дисертацію "Емоції в творчому процесі письменника і художньому творі (У творчій лабораторії О. Кобилянської, В. Стефаніка, О. Довженка, О. Гончара)" [4, 4].

Вибір теми дисертаційного дослідження, з огляду на обставини, у яких він здійснювався, можна розцінити як вибір долі. Вже хоча б тому, що дана тема, попри всі обмеження і заборони, які її стосувалися, все ж таки наближала дослідника до специфіки творення літератури, до самої її суті і, відповідно, віддаляла від того, що для літератури було чужорідним, що приносилося в неї ідеологічними догмами.

Привертає увагу полемічний запал, який виявився вже в одній із перших серйозних праць Н. М. Шляхової — статті "Формула емоцій" і специфічність художнього пізнання" (1969) — і який притаманний переважній більшості наступних публікацій дослідниці. Прикметно, що ця полемічність є виразною не лише у безпосередніх писемних діалогах з опонентами, а й у постановці таких літературознавчих проблем чи їх окремих аспектів, які внаслідок різних причин не привернули належної уваги науковців. Останнє, наприклад, чітко проступило у дослідженні Н. М. Шляхової "Еволюція форм художнього узагальнення" [8].

Протягом 70-х років спостерігається помітне розширення тематично-проблемних горизонтів дослідницької діяльності Н. М. Шляхової, хоча основні її наукові інтереси все ще пов'язані з досягненням ролі і функцій емоцій у творчому процесі письменника і художньому творі. Вагомим підсумком цих зацікавлень стала монографія "Емоції і художня творчість", видана в Києві у 1981 році. У даному дослідженні аргументовано, на підставі численних і різномірних матеріалів обґрунтовується теза про те, що в художнє пізнання "емоції входять як невід'ємний компонент не тільки творчого процесу, а й самого змісту образу, вклинюються в його наслідки як складова частина одержаних знань", а тому "проблема функціональної сутності емоцій в художній творчості є актуальною і в теоретичному, і в практичному плані" [5, 6].

Очевидним і незаперечним видається зв'язок між дослідженням "Емоції і художня творчість" та наступною монографією Н. М. Шляхової — "Духовний світ сучасника" [7], видрукованою у 1982-у році. Тут аналізується духовно-емоційний світ персонажів кращих творів, що з'явилися протягом 60–70-х років у різних національних літературах тодішнього Союзу РСР. Дана монографія стала основою докторської дисертації "Духовний світ особистості в радянській багатонаціональній прозі 60–70 років", що її Н. М. Шляхова у 1986 році захистила в Інституті світової літератури АН СРСР.

І в монографії, і в докторській дисертації наявні окремі ознаки того, що ми називасмо "даниною часові", але визначальним є усе ж таки інше — це висока філологічна культура, уміння вчитуватися у художній текст, здатність виявляти типологічне у різномірних творах,

не нехтуючи при цьому їхньою художньою специфікою, ґрунтованою на традиціях рідної літератури.

У такій же дослідницькій манері створена і книга літературознавчих статей "Художній тип: соціальна і духовна характерність" [10], датована 1990-м роком. Складні і неоднозначно трактовані літературознавчі категорії Н. М. Шляхова розглядає детально, залучаючи спостереження багатьох дослідників літератури — попередників і сучасників, аргументуючи власну точку зору на основі фахового "розшифрування художніх кодів" вершинних явищ у різних національних літературах.

Саме така дослідницька манера, яка зорієнтована на з'ясування художньої своєрідності кожного помітного твору, унеможливила поверховість суджень і висновків і забезпечила непроминальну теоретичну та історико-літературну значимість переважній більшості дослідницьких студій Н. М. Шляхової. Це переконливо засвідчила, зокрема, збірка літературно-критичних статей "Життя порізнені листочки" [6], видрукована у ювілейний для авторки рік. Цю збірку склали статті, які писалися в різні роки (перша із них датується 1969-м) і які й сьогодні становлять інтерес для теоретиків та істориків літератури.

А тому зрозумілою і правомірною є позиція Н. М. Шляхової, що знайшла вираження в опублікованій уже в часи незалежності України статті "Орбіти наукових інтересів професора Г. А. В'язовського". Констатувавши, що "сьогодні безсумнівно є кризовий стан літературознавчої науки" [9, 24], авторка назвала однією із ознак цієї кризи те, "що сучасна молода критика, амбіційно ревізуючи минуле, явно чи неявно послуговується ідеологемами недавнього минулого. Ото й наслідок: уявлення про літературознавчу науку в тоталітарному суспільстві звукується до поняття "тоталітарне літературознавство" [9, 24].

У неприйнятті такого "уявлення" вбачається прагнення Н. М. Шляхової не допустити огудного перекреслення наукової спадщини не лише свого керівника — професора Г. А. В'язовського, а й багатьох-багатьох інших дослідників, які і в несприятливих умовах відстоювали справжню літературу. До кола саме таких дослідників належать ті вчені, які вже в нових умовах, у 90-х роках ХХ століття, у "ледве жевріючому попелі" [2, 319] національної духовності активно почали шукати, за слова-

ми М. К. Наєнка, "найтепліші жаринки, щоб розкласти справжнє багаття наукового літературознавства. Перші кроки зроблено: з'явилася низка історико-літературних і теоретичних праць, у яких є спроби цілковитого переосмислення українського літпроцесу, повного виведення його з гурту придатків до ідеології і введення в систему естетичних дисциплін" [2, 319]. Серед цих праць автор "Історії українського літературознавства" назвав "нові книги і статті", зокрема, й Нонни Михайлівни Шляхової [2, 319], засвідчивши цим самим наукову значущість її дослідницьких студій.

До здобутків ювілянтки слід зарахувати заснування і багаторічне редагування "Історико-літературного журналу" та наукового збірника "Проблеми сучасного літературознавства" — видань, що їх ВАК України визнала фаховими.

Протягом тривалого часу Н. М. Шляхова гармонійно поєднує наукову діяльність з педагогічною та адміністративною. Зокрема, майже сімнадцять років вона очолювала колектив філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Нинішній ювілей професора Н. М. Шляхової — це лише черговий рубіж на тому шляху, який вона визначила раз і назавжди і на якому залишається вірною обраній Долі.

Цитована література

1. *Бібліографія праць Н. М. Шляхової // Проблеми інтерпретації і рецепції художнього тексту.* — Одеса: Астропринт, 2003. — С. 341–348.
2. *Наєнко М. К.* Історія українського літературознавства. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 360 с.
3. *Проблеми інтерпретації і рецепції художнього тексту.* Збірник наукових праць на пошану професора Нонни Шляхової з нагоди її 70-річчя. — Одеса: Астропринт, 2003. — 352 с.
4. *Черноіваненко Є. М.* Нонна Михайлівна Шляхова // Проблеми інтерпретації і рецепції художнього тексту. — Одеса: Астропринт, 2003. — С. 4–6.
5. *Шляхова Н.* Емоції і художня творчість. — К.: Мистецтво, 1981. — 103 с.
6. *Шляхова Н.* Життя порізнені листочки. — Одеса: Астропринт, 2003. — 232 с.

7. *Шляхова Н.* Орбіти наукових інтересів професора Г. А. В'язовського // Історико-літературний журнал. — 1997. — № 3. — С. 24–29.
8. *Шляхова Н.* Художній тип: соціальна і духовна характерність. — Одеса: Маяк, 1990. — 256 с.
9. *Шляхова Н. М.* Духовний світ сучасника. — Київ-Одеса: Вища школа, 1982. — 144 с.
10. *Шляхова Н. М.* Еволюція форм художнього узагальнення. — Одеса: Астропринт, 1996. — 38 с.

Анатолій Колісниченко

ЦЕЙ ПРИНЦИПОВИЙ ПРОФЕСОР ПРІСОВСЬКИЙ

За всіх часів (починаючи з "Громад" і "Просвіти", ведучи свій духовний родовід від таких неповторних постатей, як Євген Чикаленко, Михайло Комаров, батько і син Липи...), українському істеблішменту нелегко булося, жилося і "боролося" в Одесі, навіть тоді, коли в місті етнічно завжди переважало українство.

Особливого загострення набула ситуація у 60-80-ті роки, коли постала загроза цілковитого пониження "всього національного" й коли епіцентром "духовної опозиції" і "філософії бунту" в Україні (та й в Одесі) стала знаменита генерація шістдесятників. І в причорноморському місті сутність її (генерації) складало два крила: демократично-ліберальне та радикальне; до останнього, дисидентського, в Одесі відносимо і творчість Олексі Різниченка, і Василя Барладяну, Святослава Караванського та його дружини Ніни Строкатої...

Можна без перебільшень твердити, що саме рух шістдесятників відіграв виключно важливу роль у становленні національної еліти в місті (власне, у всьому південному краї), в створенні "одеської школи"